

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Een gevaarlijke methode

NELLEKE NICOLAI

Op de laatste Dag van de Psychoanalyse, in februari van dit jaar, beschreven Jos Dirx en Tineke Hartgers op boeiende en amusante wijze hoe het vak van de psychoanalyticus in films en tv-series vorm krijgt, vaak op karikaturale wijze. Vaak wordt het ook als seksueel grensoverschrijdend gepresenteerd, en we weten allemaal maar al te goed hoe vaak dat inderdaad voorkomt. Is dat hetzelfde in literaire fictie? Hoe gevaarlijk is het volgens romanschrijvers om een analyticus te zijn? En is het beeld van de analyticus veranderd nu de psychoanalyse zo marginaal is geworden?

Vier recente romans/thrillers heb ik bekeken vanuit de vraag op welke wijze een psychoanalyticus er ten tonele wordt gevoerd. De eerste is de Amerikaanse Jay Hamilton in het boek van Aifric Campbell: *De logica van het moorden* (2009). Jay, werkzaam in West-Londen, is ook een bekende schrijver, zij het onder pseudoniem. Hij gebruikt namelijk de verhalen van zijn patiënten. Een crisis ontstaat als een biografie een boek over zijn broer Robert wil schrijven. Robert, een wereldberoemd semanticus, is in 1971 vermoord, waarschijnlijk door jonge mannelijke prostituees die hij opzocht. Jay heeft hem gevonden. Geconfronteerd met de nogal indringende biografie en onafgemaakte zaken in zijn leven valt Jays persoonlijkheid uit elkaar. De definitieve teloorgang treedt in wanneer een patiënte een kind kidnapt. Jay wist het en had het kunnen voorkomen, maar hij deed het niet omdat het verhaal zo veel beter in zijn nieuwe roman paste. Jay wordt beschreven als een eenzaam en ijdel man. Hij gebruikt

zijn patiënten, ook al weten ze dat niet. Hij steelt hun verhalen om er fictie van te maken.

Dat is anders bij de nieuwe creatie van het schrijvende echtpaar Nicci French: *Blue Monday* (2011). Zij creëerden een psychoanalytica met de veelbetekenende naam Frieda Klein (naar Fromm-Reichmann, naar Melanie?) die een vrijwillige bijdrage levert aan politieel speurwerk. Ze krijgt een patiënt met een obsessieve wens naar een fantasie over een klein roodharig jongetje. Een tijd later verdwijnt er een klein roodharig jongetje en de patiënt wordt de hoofdverdachte na Frieda's besluit haar vermoedens te melden. Later blijkt hij één van een tweeling te zijn, die bij de geboorte uit elkaar is gehaald. Waar de patiënt onschuldig aan de kidnapping is, blijkt zijn nieuw gevonden broer de 'slechte'. Deze broer heeft al eerder een meisje gekidnapt, dat hij jaren in zijn huis opsloot, en pleegde ook een moord. Een fraaie Jekyll and Hyde. Aan het einde van het boek gaat hij dood en de vrouw van de patiënt krijgt haar man weer terug. Een happy end, zo lijkt het, maar in deel twee, *Tuesday is gone* (2012), leren wij als lezers dat deze slechte broer de goede heeft vermoord en zijn identiteit heeft aangenomen. We kunnen dus nog een hele week door met deze erfgenaam van Moriarty. Klein is weliswaar analytica, maar het wordt niet duidelijk waaruit haar werk bestaat. Ze heeft een verleden waar ze maar mondjesmaat iets over loslaat. Ze raakt bevriend met een patiënte. Haar grootste fout is natuurlijk dat ze gaat handelen, de vertrouwensrelatie doorbreekt. Ze wordt van behandelaar speurder. Maar er is nog meer: ze verlaat de intersubjectieve ruimte voor de 'realiteit'. Zij overschrijdt dus de grenzen. Is dat echt een gevaar van het vak, dat wij, eenzaam en narcistisch opgesloten achter

de bank, zodanig meeresoneren met de fantasieën en emoties van onze patiënten dat de grens tussen fictie en realiteit ons soms verlamt? Zodat we soms niet tot handelen komen als het moet, zoals Jay, maar ook weleens aangezet worden om als een kip zonder kop te gaan mee-ageren, zoals Frieda?

Dit is ook het geval in het boek van Siri Hustvedt, een Amerikaanse schrijfster die ook prachtige essays heeft geschreven over kunst, identiteit, geheugen en verbeelding. Ze is geïnteresseerd in de psychoanalyse en kent haar Freud beter dan menigeen. Ze is ook geschoold in de neurobiologie, en maakt deel uit van een groep rond Mark Solms. Ze hield een blog bij over migraine waar ze jaren heftig aan leed en schreef een mooi boek over haar zoektocht naar een verklaring voor haar aanvallen van beven: *The shaking woman* (2010).

Zij voert in *Het verdriet van een Amerikaan* (2008) een analyticus op, Erik Davidsen, die samen met zijn zus Inga de papieren van hun net overleden vader doorzoekt. Zijn zus heeft ook net haar man, een oudere beroemde schrijver, verloren. Ze komen tot de ontdekking dat hun vaders memoires weliswaar veel aan het licht brengen over een geschiedenis van migratie, maar de tijd niet kunnen terugdraaien. Ook de overleden man van Inga blijkt niet te zijn wie zij dacht. Tijd en het vermogen de tijd met taal tot een verhaal te structureren spelen de hoofdrol. In de beschrijving van Eriks werk vallen zijn zorgvuldigheid en compassie op, bijna te mooi om waar te zijn. De prijs die hij betaalt is een grote eenzaamheid. Er speelt ook iets anders. Op een keer sluipt de vriend van zijn benedenbuurvrouw Miranda, op wie Erik verliefd is, bij hem

binnen. Deze man stalkt haar om contact en zeggenschap over hun dochter te krijgen. Erik benadert de insluiper, die hij dan nog niet kent, en wil hem met een hamer te lijf gaan. Op dat moment neemt de insluiper, een kunstenaar die foto's maakt op een grensoverschrijdende wijze, zoals een paparazzo, een foto van de agressieve en woedende Erik. Later hangt deze foto op een tentoonstelling. Patiënten zien het verwrongen gezicht van hun analyticus en worden bang van hem. Aan het einde van het boek erkent Erik dat hij een gewelddadige, maar ook dadenstellende kant van zichzelf in zijn werk heeft ontkend.

Soms kunnen sensitieve buitenstaanders, beter dan wijzelf als analytici, de vinger op de zwakke plekken leggen: het wankel evenwicht tussen beschouwen en daden stellen, tussen compassie en verdrongen woede. Soms is een gebrek aan daadkracht ook een morele keuze. Niets doen, zoals Jay, keert zich tegen de patiënt of de omgeving. Maar als je te veel doet, zoals Frieda Klein, gaat elke analytische ruimte verloren.

Een ander thema is de eenzaamheid: het vak maakt eenzaam. En vanuit die eenzaamheid kan het wel eens komen tot grensoverschrijdingen. Een derde thema is dat je nog zoveel kan pretenderen te weten, maar dat je vooral niets weet. Die pretentie te weten hoe het zit, zoals bij Frieda Klein, die almachtige fantasie, dat je nu eenmaal meer weet omdat je zo veel verhalen en geheimen hoort, wordt gelogenstraft. Zij weet niet dat de ontknoping een valse is. Ten slotte: in literaire fictie speelt het belangrijkste thema van film en tv, de analyticus als seksueel grensoverschrijdende verleider, veel minder een rol.